

Vitalija KASPERAVIČIŪTĖ

*Jėzuitų ir Edukacinės
komisijos mokyklos
Kaune: sąveika
ir perimamumas
(XVIII a.)*

XVIII amžius – naujų švietimo epochos idėjų sklaidos Vakarų Europoje laikotarpis, neišvengiamai įtakojęs Abiejų Tautų Respublikos gyvenimą. XVII – XVIII a. pirmojoje pusėje jėzuitų mokyklų tinklas buvo pats svarbiausias Lietuvoje. Jėzuitai bandė reformuoti savo mokymo programą, bet įvedus keletą naujovių, toliau vykdyti reformų jau nebespėjo.

1773 m. liepos 21 d. popiežius Klemensas XIV bule *Dominus ac Redemptor* leido panaikinti jėzuitų ordiną. Šio vienuolių ordino nepanaikino tik Prūsijoje ir Rusijoje. Abiejų Tautų Respublikoje teko skubiai spręsti švietimo klausimą. Tais pačiais metais buvo įkurta pasaulietinė švietimo ministerija – Edukacinė komisija. Edukacinės komisijos vykdomos reformos pakeitė švietimo sistemą, mokymo programas, sprendė mokytojų – pasauliečių rengimo problemą. 1775 m. Edukacinė komisija įkūrė *Mokomųjų knygų draugiją*. Ši draugija pateikė planuojamą išleisti knygų programą, ji taip pat rūpinosi mokymo priemonėmis, modeliais, matavimo prietaisais. Edukacinei komisijai atiteko visas jėzuitų turtas, bibliotekos. Todėl teko pasirūpinti, kad turtas nebūtų išgrobstytas, tinkamai panaudotas.

Perimamumo problemą norima atskleisti konkrečiu Kauno mokyklos pavyzdžiu, leidžiančiu giliau ištirti perimamumo reiškinį, nes Edukacinė komisija perėmė ne tik materialius dalykus, bet ir kai kurias disciplinas, mokymo metodiką.

Ištyrus perimamumo problemą Kauno mokykloje, gautos išvados negalės būti išplėstos visos Lietuvos mastu, bet nurodys būdus bendriesiems tyrimams.

Apie Kauno kolegiją ir paapygardinę mokyklą konkrečios literatūros nėra. Lietuvos kultūros ir švietimo istorijos darbuose šiek tiek atsispindi ir Kauno mo-

kyklos veikla¹. Daugiausia informacijos apie Edukacinės komisijos veiklą Lenkijoje ir Lietuvoje randama J. Račkausko monografijoje². Jėzuitų švietimo sistemą, jos pakilimus ir nuosmukius, Edukacinės komisijos veiklą Lietuvoje tyrinėjo ir lenkų mokslininkai³. Iš lenkų mokslininkų išskirtinas J. Poplatekas⁴, tyrinęs jėzuitų veiklą Lenkijoje, tačiau jo tyrinėjimai nėra visiškai objektyvūs, nes autorius buvo jėzuitas ir jėzuitų mokymo sistemą jis stengėsi parodyti tik iš gerosios pusės. Ypač daug informacijos apie jėzuitus Kaune suteikė naujas leidinys – enciklopedija apie jėzuitus⁵.

Daugelis lietuvių istorikų, rašiusių apie Vilniaus universitetą ar Lietuvos kultūros istoriją, neišvengiamai turėjo tyrinėti ir Edukacinės komisijos veiklą. Jų darbuose šios komisijos veikla atsispindi tik bendrais bruožais.

Kadangi su Kauno mokyklos veikla tiesiogiai susijusios literatūros nėra, didėja šaltinių reikšmė. Dalis Edukacinės komisijos veiklos dokumentų yra publikuoti⁶. Ypač reikšmingi nepublikuoti šaltiniai, susiję su Kauno mokyklos veikla⁷.

¹ Drėma V. *Materiały do Historii Sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego* // *Biuletyn Historii Sztuki*. Warszawa. 1977. Nr. 2. S. 224 – 228. Gudavičius E. *Vilniaus universiteto įkūrimas* // *Vilniaus universiteto istorija 1579 – 1994*. Vilnius. 1994. P. 17 – 103. Pirockinas A., Šidlauskas A. *Mokslas senajame Vilniaus universitete*. Vilnius. 1984. Šidlauskas A. *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*. Vilnius. 1989. Lukšienė M. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*. Vilnius. 1985. Lerkis K. Kaip jėzuitai įsikūrė Kaune? // *Židinys*. 1934. Nr. 8/9. P. 184 – 192. Gvildys J. Edukacinės komisijos švietimo darbai Lietuvoje // *Židinys*. 1931. T. 13. Nr. 15/16. P. 478 – 494. Plečkaitis R. *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*. Vilnius. 1975. Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai. Vilnius. 1983. Kasperavičiūtė V. *Kauno mokykla edukacinės komisijos generalinių inspektorių raportuose (1782 – 1794)* // *Kauno istorijos metraščių*. T. 1. Kaunas. 1998. P. 36 – 41.

² Račkauskas J. *Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.* Vilnius. 1994.

³ Bednarski S. *Upad i odrodzenie szkół jezuitkich w Polsce*. Kraków. 1933. Szybiak I. *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*. Wrocław. 1973.

⁴ Poplatek J. *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*. Kraków. 1973.

⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. Opracował L. Grzebień. Kraków. 1996.

⁶ *Komisja Edukacji Narodowej*. Opracował St. Tync. Wrocław. 1954. *Instrukcje dla wizytatorów generalnych szkół Komisji Edukacji Narodowej 1774 – 1784*. Opracowały K. Bartnicka i I. Szybiak. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. 1976. *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1773 – 1785*. Opracowała M. Mitera – Dobrowolska. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. 1973. *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786 – 1794*. Opracował T. Mizia. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. 1969. *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. Opracowały K. Bartnicka i I. Szybiak. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. 1974. *Edukacinės Komisijos medžiagos aprašas*. Lipski J. Archyuum Kuratorji Wilenskiej X.A.D. Czartoryskiego. Kraków. 1926.

⁷ Lietuvos jėzuitų provincijos asmenų katalogas. 1695 – 1709 // VUB. F. 83 – 147. Lietuvos jėzuitų provincijos asmenų katalogas. 1710 – 1720 // VUB. F. 83 – 145. Lietuvos jėzuitų provincijos asmenų katalogas. 1627 – 1739 // VUB. F. 83 – 148. Eksjėzuitų vienuolyno instrumentų, bibliotekos, pastatų inventorių Kaune 1795 // VUB. F. 4A – 1728. Šv. Ksavero Pranciškaus bažnyčios klebonijos inventorių Kaune 1783 // VUB. F. 4A – 1729. Doc. Z. Kiaupa suteikė galimybę pasinaudoti išrašais iš Maskvoje esančio Rusijos senųjų aktų archyve (RSAA) Edukacinės Komisijos ūkinio archyvo 1783 – 1793. RSAA. F. 1603. Ap. 5. B. 1947 – 1953. 1777 – 1793 m. Kauno prorektorijų ir mokytojų laiškai M. Počobutui // VUB. F. 2DC – 110. Kauno pavieto pilies teismo knyga 1731 – 1735 // LVIA. SA. B. 13689; Kauno pavieto pilies teismo knyga 1769 – 1779. LVIA. SA. B. 13713. Kauno žemės teismo knyga 1772 – 1774 // LVIA. SA. B. 13798; Kauno žemės teismo knyga 1775 – 1777 // LVIA. SA. B. 13799. Kauno magistrato posėdžių protokolai 1752 – 1786 // LVIA. SA. B. 19587. Kauno parapiinės bažnyčios aprašas 1782 // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3493.

Publikuoti ir archyviniai dokumentai bei iš dalies literatūra sudarė galimybę patyrinėti Kauno mokyklos istoriją 1702 – 1793 m. laikotarpyje.

Kauno jėzuitų kolegija XVIII a.

Kauno jėzuitų kolegija pradėjo veikti nuo 1648 m. Kolegijos atidarymu Kaune ypač rūpinosi jėzuitas Adomas Sabaliauskas⁸. Albertas, Kazimieras ir Petras Kojalavičiai taip pat prisidėjo prie kolegijos įkūrimo. Atidarytoje kolegijoje 1649 m. buvo dėstoma gramatika ir poetika, o nuo 1653 m. – retorika ir filosofija. Kolegijoje buvo teatras ir orkestras. Iki 1702 m. nusistovėjo Kauno kolegijos statusas – *collegium inchoatum* – tai reiškė vidurinę mokyklą su sutrumpintu filosofijos kursu. 1709 m. buvo dėstomas filosofijos kursas, kurį dėstė jėzuitas Kazimieras Borovskis⁹. 1710 m. maras nusiaubė miestą, išmirė visi jėzuitai. Kolegijos statusas buvo pakeistas į nepilną žemesnio lygio mokyklą su vienu mokytoju¹⁰. 1711 m. kolegijoje buvo dėstoma poetika ir retorika bei gramatika¹¹. Tik 1725 m. pradėtas dėstyti filosofijos kursas. Deja, 1732 m. gaisras vėl nutraukė kolegijos darbą¹². Jėzuitai greitai likvidavo gaisro padarinius, nes 1733 m. pamokos jau vyko. Po gaisro kolegijoje buvo dėstoma poetika ir retorika, 1735 m. pradėta dėstyti filosofija, o 1738 – 1739 m. ir moralioji teologija¹³.

Iki 1761 m. Kauno kolegijai vadovavo prorektorai, o 1761 – 1773 m. – rektorai¹⁴.

Jėzuitų mokymo programa ir metodai

Vilniaus vyskupo V. Protasevičiaus pakviesti jėzuitai pradėjo steigti mokyklas Lietuvoje kaip atsvarą protestantiškosioms mokykloms. Jėzuitų kolegijos tvarkėsi pagal bendrą mokymo bei auklėjimo planą *Ratio et institutio studiorum*, kuris nekito nuo 1599 m.

Kolegijoje buvo penkios klasės. Pirmose dviejose klasėse mokiniai buvo mokomi lotynų kalbos gramatikos, aukštesnėse klasėse – retorikos bei poetikos. Buvo skaitomi antikinių autorių kūriniai. Pagrindinis mokymo tikslas buvo parengti ir išugdyti gerą oratorių. Paskutinėje klasėje buvo mokoma filosofijos. Į filosofijos kursą įėjo: filosofijos santykis su kitais mokslais, žymiausi filosofijos kūrėjai,

⁸ Lerkis K. P. 189.

⁹ Lietuvos jėzuitų provincijos asmenų katalogas 1698 – 1709 // VUB. F. 83 – 147.

¹⁰ Bednarski S. Lentelė Nr. 3.

¹¹ Lietuvos jėzuitų provincijos asmenų katalogas. 1710 – 1721 // VUB. F. 83 – 145.

¹² 1732 m. balandžio 24 d. aktas apie gaisro padarinius Kauno kolegijoje // LVIA. SA. B. 13689. Kauno pavieto pilies teismo knyga 1731 – 1735 // L. 514.

¹³ Lietuvos jėzuitų provincijos asmenų katalogas 1727 – 1739 m. // VUB. F. 83 – 148.

¹⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. S. 314.

metafizikos objektas, priešastingumas, būtis ir jos transcendencijos; santykis tarp esamo ir galimo. Matematika buvo dėstoma taip pat filosofijos klasėje.

Buvo sudarytos sąlygos išmokti dėstomus dalykus mintinai, mokiniams juos dažnai kartojant. Tai stabdė mokinių mąstymą. Mokyme ir auklėjime taikomas varžybų principas. Mokytojas turėjo išmokti įveikti mokinių ambicijas – tuo buvo pagrįstas visas klasės darbo organizavimas: asilų suolai, klasės skirstymas į dvi stovyklas, kur kiekvienas mokinytis pagal savo pajėgumą turėjo varžovą priešingoje stovykloje¹⁵. Geležinei drausmei palaikyti buvo naudojamas mokinių tarpusavio šnipinėjimas ir fizinės bausmės. Jėzuitai stengėsi mokymą sieti su bajorų gyvenimu, mokyklose organizuodami mokinių žaidimus, mėgdžiojančius suaugusiųjų veiklą: seimelius, teismus su tam tikromis mokinių kalbomis¹⁶.

Pradžioje jėzuitų ordino diegiama švietimo sistema buvo pažangi. Reikėjo ruošti gerus oratorius, kad galėtų dalyvauti disputuose su protestantais. Deja, silpsiant protestantizmo bangai, nykstant jų mokykloms, jėzuitai prarado konkurentą. Jie monopolizavo visą švietimo sistemą. Prasidėjus švietimo epochai, pasikeitus požiūriui į gamtos mokslus, religiją, jėzuitai ir toliau laikėsi senosios mokymo programos. Mokyklos negalėjo duoti žinių, reikalingų technikos pažangai, gilesniam pasaulio pažinimui.

Tik XVII a. antroje pusėje į Lietuvą atsikėlęs pijorų ordinas paskatino jėzuitus keisti požiūrį į naujus mokslus. Pijorų mokymo programoje buvo įtraukti gamtos mokslai, aritmetika, logika, etika. Jėzuitams tai buvo stiprus konkurentas, atitraukęs dalį mokinių. XVIII a. viduryje jėzuitai susidomėjo matematikos ir astronomijos mokslų reforma. Nuo 1751 m. padaugėjo matematikos, istorijos, geografijos, prancūzų ir vokiečių kalbų mokytojų, 1766 m. pradėta dėstyti astronomija.¹⁷ Ilgokai buvo ginčijamasi dėl Koperniko astronominės sistemos. Matematika palaipsniui buvo įvesta į visas mokyklas. Deja, pradėtų reformų jėzuitai nebespėjo užbaigti, nes 1773 m. buvo panaikintas jų ordinas.

Mokytojai

Nuo 1702 m. iki 1773 m. jėzuitų ordino panaikinimo Kauno kolegijai vadovavo 20 prorektorijų ir 4 rektoriai. Dėl šaltinių trūkumo sunku nustatyti, kiek ir kas mokytojų kolegijoje 1702 – 1773 m. laikotarpiu.

Mokytojų darbo įvertinti neįmanoma, nes neišku, ar jų darbas buvo kontroliuojamas. Dalis mokytojų, dirbusių pradinėje klasėje, po metų pereidavo į aukštesnes klases. Nebuvo taip, kad tas pats mokytojų kolektyvas dirbtų ilgiau nei vienerius mokslo metus, kurie prasidėdavo rugsėjo 1 d. ir baigdavosi liepos 30 d. egzaminų rezultatų paskelbimu.

Kauno kolegijoje dirbo keletas žymesniųjų mokytojų. Jonas Pošakovskis (gimęs 1684 m. vasario 14 d. Upytės pavieta, miręs Nesvyžiuje 1757 m. birželio

¹⁵ Lukšienė M. P. 26.

¹⁶ Ten pat. P. 26.

¹⁷ Bednarski S. Lentelė Nr. 9.

3 d.) Kauno kolegijoje 1714 – 1715 m. dėstė poetiką ir retoriką, o 1717 – 1718 m. buvo kolegijos prefektu ir lietuvių pamokslininku. Šis jėzuitas parengė keletą vadovėlių. Jis sutrumpino ir supaprastino E.Alvaro gramatiką¹⁸.

Vienas iš kolegijos prorektorių, Pranciškus Milvidas (g. 1679 m. rugsėjo 22 d. Lietuvoje – mirė 1731 m. gegužės 14 d. Slucke), 1720 – 1725 m. rūpinosi šv. Ksavero Pranciškaus bažnyčios statyba.

Žymiausias iš Kauno kolegijos mokytojų buvo Tomas Žebrovskis (Žebrauskas; gimė 1714 m. lapkričio 25 d. Lietuvoje, mirė 1758 m. kovo 18 d. Vilniuje). Tai vienas žinomiausių baroko architektų. T.Žebrovskis (Žebrauskas) Vienoje ir Prahėje studijavo matematiką, astronomiją ir architektūrą¹⁹. 1734 – 1735 m. ir 1738 – 1739 m. Kauno kolegijoje dėstė matematiką. Po sugrįžimo į Vilnių 1752 m. įsteigė matematikos studiją, fizikos laboratoriją ir observatoriją²⁰.

Rektorius Pranciškus Paprockis kartu su Mikalojum Velička 1765 – 1768 m. atstatinėjo kolegiją, ypač stengėsi įrengti teatro salę ir filosofijos studijas²¹, parengė mokymui skirtų knygų.

1738 m. Antanas Zagelis dėstė moraliosios teologijos kursą, o 1739 m. šį kursą dėstė Paulius Nizvantas.

Keletas Kaune dirbusių jėzuitų buvo garsūs ir žinomi visoje valstybėje. Jų patirtis neabejotinai buvo panaudota ir Edukacinei komisijai perėmus visą švietimo sistemą į savo rankas.

Biblioteka

Biblioteka gali padėti atskleisti, ar iš tikrųjų jėzuitai laikėsi mokymo programos ir kokius vadovėlius naudojo. Nuo vadovėlių naudojimo labai priklausė mokymo procesas. Deja, išliko labai mažai žinių apie kolegijoje naudotas knygas. Pagal mokymo programą galima nuspėti, kokias knygas naudojo jėzuitai pamokų metu. Iš jėzuitų kolegijose naudojamų lotynų kalbos vadovėlių paminėtinas donatas (autorius E.Donatas), belgo Joano Despauterijaus vadovėlis, ypač populiarus buvo alvaras (autorius portugalas Emanuelis Alvaras). Visi šių autorių vadovėliai turėjo būti kolegijose.

Kauno kolegijoje graikų kalbos mokyta iš „Velerio gramatikos“, vokiečių kalbos – iš „Vartai į vokiečių kalbą“, retorikos – iš Mikalojaus Radau „Improviuojantis oratorius“, aritmetikos – iš „Pažinimo pradžia – aritmetika“, parengto Vilniaus Akademijoje, buvo naudojamas A.Tilkovskio traktatas apie kalendorių²². Mokyta iš poetikos, metafizikos, fizikos, matematikos, geometrijos vadovėlių.

¹⁸ Natoński B. Poszakowski Jan Antoni // *Polski słownik biograficzny*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. Łódź. 1983. T. XXVIII/4. Z. 115. S. 704 – 707.

¹⁹ Bednarski S. P. 490.

²⁰ *Encyklopediá wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. S. 799.

²¹ Aleksandrowska E. Paprocki Franciszek // *Polski słownik biograficzny*. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. 1980. T. XXV/1. Z. 104. S. 181 – 183.

²² Lūžys S. Rojaus viešpats ir pragaro viršininkas // *Kauno laikas*. 1994. Vasario 5. P. 5.

1742 m. prorektorius Aleksandras Bakanovskis perleido daug knygų bibliotekai, tik nežinoma – kokių. Po jėzuitų ordino panaikinimo dalis knygų buvo perduota Vilniaus universitetui, kita dalis – Kauno mokyklai²³.

Edukacinės komisijos Kauno mokykla

1773 m. jėzuitų mokyklos perėjo Edukacinės komisijos žinion su visu jėzuitų sukauptu turtu. 1774 m. buvo nustatyta mokyklų sistemos struktūra. Edukacinė komisija nustatė, kad parama bus teikiama keturių tipų mokykloms: universitetams, apygardinėms, paapygardinėms ir parapinėms mokykloms. Galutinai Kauno mokyklos statusas buvo patvirtintas tik 1782 m. – ji tapo paapygardine mokykla.

Edukacinės komisijos mokymo programa ir metodai

1774 m. Edukacinė komisija patvirtino tipinę programą apygardinėms ir paapygardinėms mokykloms, kurioje buvo įtraukti šie nauji dalykai: aritmetika, algebros pradmenys, geometrija, trigonometrija, aukštoji geometrija, ekonomika, mechanika, politinė teisė, bendroji fizika, specialioji fizika, Lenkijos ir Lietuvos istorija ir geografija, agronomija, šiuolaikinės Europos istorija ir geografija, senovės istorija ir geografija, gyvulininkystė ir zoologija, gamtinė geografija, astronominė geografija, botanika, geometrinė astronomija, gamtos mokslas. Radikalai pakito mokymo turinys. Atsisakyta vien tik humanitarinio mokyklos profilio. Mokomasi buvo trijose klasėse po dvejus metus kiekvienoje.

Naujoje programoje įvesta daug pažangių bei naujų mokslų, kurie buvo siejami su praktika.

Programoje taip pat numatyta, kad bus iš pagrindų keičiamas mokymo metodas: pabrėžtinai teikiama pirmenybė analitiniam metodui, reikalaujama mokymo dalykus sieti su praktika, dėstant vadovautis principu – nuo lengvesnio ir paprastesnio prie sunkesnio ir sudėtingesnio²⁴.

Mokymo programoje bei metodikoje nestigo prieštaravimų ir trūkumų. Buvo paliktas senasis mokymo organizavimas, nors norėta žadinti mokinių mąstymą. Dienotvarkė suskirstyta lygiai taip pat kaip ir jėzuitų, kad mokinys nuolat kartodamas galėtų išmokti mintinai. Mokinius prižiūrėjo direktoriai – vyresnieji mokiniai. Tai taip pat jėzuitų palikimas.

Vienas Edukacinės komisijos reformos trūkumų tas, kad nebuvo nurodyta, kokio amžiaus vaikai gali pradėti mokytis. Todėl dažnai pirmoje klasėje kartu mokydavosi septynmečiai vaikai ir dvidešimtmečiai jaunuoliai.

²³ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. S. 314.

²⁴ Gudavičius E. P. 108.

Konservatyvių bajorų manymu, jėzuitų mokyklos, kurios iš kartos į kartą tenkino bajorų poreikius, buvo svarbiausios švietimo įstaigos, todėl jėzuitų ordino panaikinimas suprastas kaip didžiausia nelaimė. Dėl to Edukacinė komisija, norėdama pritraukti kuo daugiau vaikų, iš senosios mokyklos perėmė lenktyniavimą, skatinusį keroti ir taip dideles bajorų ambicijas, kartu reikalavusį kelių grandžių kontrolės, kuri iš normalaus mokymo atimdavo dalį laiko²⁵. Mažai laiko buvo skiriama savarankiskam darbui. Prievarta smerkiama, bet čia pat nuostatai numatė visus atvejus, kai galima ir reikia taikyti viešas ar neviešas fizines bausmes²⁶.

Į reformuotų apygardinių mokyklų mokymo programas įtraukta metafizika, retorika, poezija ir kiti pagrindiniai dalykai, būdingi tradicinėms humanitarinės pakraipos jėzuitų mokykloms²⁷. Tokia mokymo programa rodė, kad buvo daromos nuolaidos konservatyviai mąstantiems bajorams. Lenkų kalba nedėstyta. Dėl lotynų kalbos populiarumo ir dėl eksjėzuitų reiškiamo priešiško lenkų kalba kartu su lotynų buvo įtrauktos kaip bendras dalykas – gramatika²⁸. 1788 m. Kauno mokykloje vis dar buvo naudojama Alvaro gramatika²⁹. Mokytojai kur kas daugiau laiko skyrė retorikai nei tai numatė Edukacinė komisija. Daugelyje mokyklų moralės mokslai apsiribodavo mechaniniu klasikinių autorių ištraukų vertimu iš lotynų kalbos. Su gamtos mokslais taip pat būta problemų.

1777 m. Kauno mokyklą vizitavo generalinis inspektorius Juzefas Vybickis, kuris rado tiesiog apverktiną padėtį. J. Vybickis mokiniams sakė, „kad jau geriau jie būtų namuose nei lankyti šią apygardinę mokyklą. Nei vienoje mokykloje nebuvo mokinių, kurie tiek mažai mokėtų, netgi atmintinai“³⁰. Po metų iš mokyklos programos aiškėja, kad mokiniai buvo mokomi moralės mokslų, retorikos, Romos ir Lenkijos istorijos, gamtinės, politinės ir astronominės geografijos, lenkų, lotynų bei vokiečių kalbos ir gramatikos, aritmetikos, bendrosios ir specialiosios fizikos, hidraulikos, solidometrijos, logikos ir braižybos³¹. *Situacija po truputį pradėjo keistis į gerąją pusę.*

1782 m. generalinis inspektorius, tikrinęs Kauno mokyklą, nustatė, kad pamokos vyko pagal Edukacinės komisijos nuostatus.

Edukacinės komisijos nuostatuose buvo numatyta, kad visi mokytojai privalo gyventi prie mokyklos. Eksjėzuitai buvo pripratę prie to, bet daugėjant mokytojų pasauliečių, daugėjo ir protestų prieš tokį gyvenimo būdą.

Nors ir su trūkumais Edukacinės komisijos vykdyta reforma buvo pažangi, nes įvesta nemažai naujų dalykų, ypatingai didelis dėmesys skirtas matematikai ir geometrijai. Buvo leidžiami nauji vadovėliai, palaipsniui atsisakoma senųjų ir neigiamo požiūrio į gamtos bei tiksluosius mokslus.

²⁵ Lukšienė M. P. 63.

²⁶ Ten pat. P.63.

²⁷ Račkauskas J. P. 198.

²⁸ Ten pat. P.199.

²⁹ Szybiak I. S. 199.

³⁰ Poplatek J. S. 294.

³¹ Ten pat. S. 294 – 295.

Mokytojai

Po įvykdytos švietimo reformos 1774 – 1794 m. Kauno mokykloje dirbo 6 pedagogai: rektorius arba prorektorius – mokyklos vadovas, pamokslininkas ir keturi mokytojai.

Neaišku, kas 1773 m. vadovavo Kauno mokyklai, tačiau 1774 – 1777 m. Kauno mokyklos rektoriumi buvo eksjėzuitas Jokūbas Renčynskis, gimęs 1744 m. birželio 14 d. Lietuvoje, miręs po 1778 m.³² 1773 – 1774 m. mokyklos prefektu (vadovavo katalikų misijoms Kauno regione) paskirtas eksjėzuitas Jonas Kolbergas, o nuo 1774 – 1785 m. jis buvo mokyklos pamokslininkas. Jonas Kolbergas gimė 1741 m. gruodžio 13 d. Varmijoje ir Kaune gyveno iki mirties 1789 m. Iš Edukacinės komisijos gavo senarvės pensiją. 1782 m. generalinio inspektoriaus raporte rašoma, kad „žmogus mokytas, rūpestingai atlieka savo pareigas“³³.

Vienas žymiausių Kauno mokyklos mokytojų Janas Matekeris, gimęs 1740 m. sausio 14 d. Čekijoje, miręs 1808 m. Kaune. Šis mokytojas, taip pat eksjėzuitas, Kaune pradėjo dirbti 1770 metais. Dėstė filosofiją bei geometriją. Buvo teologijos mokslų daktaras bei filosofijos mokslų magistras³⁴. Vėliau, po ordino panaikinimo, J. Matekeris dėstė matematiką, fiziką, geodeziją, gamtos mokslus bei civilinę architektūrą. Kalbėjo lenkiškai bei vokiškai. Kaip architektas susijęs tik su Kaunu ir jo apylinkėmis. 1773 – 1775 m. jis buvo Kauno pavieto mokyklų architektas, projektavo ir statė kauniečiams namus bei apylinkės dvarų sodybų pastatus³⁵. 1773 – 1775 m. J. Matekeris vykdė rotušės rekonstrukciją, suteikė jai itin saikingas ankstyvojo klasicizmo formas, persipinančias su baroko elementais. Ypač pakeitė rotušės bokštą. Kaip mokytojas buvo labai teigiamai vertinamas. „Janas Matekeris labai rūpestingai mokė, buvo darbštus ir aiškus, darė didžiulį poveikį savo mokiniams“³⁶. Edukacinė komisija Janą Matekerį apdovanojo už gerą darbą³⁷.

1771 metais Kauno kolegijoje pradėjo dirbti jėzuitas Jurgis Ožechovskis, gimęs 1743 m. Lietuvoje, miręs 1774 m. Kalbėjo lietuvių bei lenkų kalbomis, buvo filosofijos mokslų daktaras, dėstė retoriką ir poetiką³⁸. Po jėzuitų ordino panaikinimo dar dirbo Kauno mokykloje, matyt, ir mirė Kaune.

Eksjėzuitas Antanas Balcevičius (1744 m. Varmijoje – 1789 m. Kaune) 1774 m. Kaune buvo antrosios klasės mokytojas. 1783 m. generalinio inspektoriaus raporte minimas kaip sergantis pensininkas³⁹.

³² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. S. 569.

³³ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 87.

³⁴ Kasperavičiūtė V. Kauno mokykla Edukacinės komisijos generalinių inspektorių raportuose (1782 – 1794) // *Kauno istorijos metraštis*. T. I. Kaunas, 1998. P. 40.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Ten pat.

³⁸ 1773 m. Kauno jėzuitų kolegijos asmenų sąrašas // Ūkinis Edukacinės komisijos archyvas. RVSA. F. 1603. Ap. 5. B. 1947. L. 2.

³⁹ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 111.

1777 – 1781 m. Kauno mokyklos prorektoriumi dirbo eksjėzuitas kunigas Antanas Liudvikas Roškovskis, gimęs 1736 m. vasario 19 d. Lietuvoje, miręs 1781 m. lapkričio 16 d. Kaune. Prieš tai profesoriavo Vilniaus universitete. 1774 m. išleido *Propositiones ex universa philosophia*, rėmėsi Volfu bei Niutonu, išplėtė fizikos dalį, paliko rankrašį apie matematikos pritaikymą praktikoje⁴⁰. Prorektorius L.Roškovskis savo laiškuose M.Počobutui minėjo vokiečių kalbos mokytoją eksjėzuitą Antaną Folertą, aiškino, kad reikalingesnis prancūzų kalbos mokytojas. 1778 m. rašė M.Počobutui, kad „jei tik bus galimybė gauti prancūzų kalbos mokytoją, tai prašysiu Šviesiausiosios komisijos, kad leistų dirbti dviems užsienio kalbų mokytojams“⁴¹. Prancūzų kalba Kaune nebuvo dėstoma.

Nuo 1777 m., galbūt ir anksčiau, Kauno mokykloje be pertraukų vokiečių kalbą dėstė eksjėzuitas Antanas Folertas, gimęs 1742 m. Varmijoje, miręs 1793 m. Kaune. Prorektorius L.Roškovskis bei generalinis inspektorius G.Piramovičius 1782 m. šį mokytoją vertino kaip negabų mokymui⁴². Vėlesniuose raportuose apie mokytojavimą atsiliepiama teigiamai.

Prorektorius L.Roškovskis savo laiške M.Počobutui minėjo eksjėzuitų kunigą Andrių Strėckį (1737 m. lapkričio 23 d. Lietuvoje – 1797 m. vasario 2 d. Vilniuje), kad „laukia pinigų astronomijos instrumentams ir kunigo A.Strėckio kelionei į Londoną“⁴³. Matyt, šis eksjėzuitas trumpai dirbo Kauno mokykloje. 1777 – 1778 m. jis mokslo reikalais lankėsi Londone, Paryžiuje, Vienoje, vėliau dirbo Vyriausioje mokykloje Vilniuje⁴⁴.

Po prorektorius L.Roškovskio mirties Kauno mokyklai pradėjo vadovauti eksjėzuitas kunigas Mikalojus Velička, gimęs 1724 m. gruodžio 4 d. Kauno paviete ir miręs 1793 m. Kaune. Jėzuitų ordino laikais M.Velička buvo kolegijos prefektas statybos reikalams Kaune. 1763 – 1767 m. jis buvo Kauno kolegijos mokytojas. Ilgą laiką vadovavo Kauno kolegijos pastatų statymui. 1781 m. nusiuntė Edukacinei komisijai į Vilnių generalinio visos kolegijos plano abrisą⁴⁵. M.Velička užsiėmė eksjėzuitų bažnyčios varpinės rekonstrukcija ir modernizacija bei pats dalyvavo remonto darbuose, kur buvo panaudoti retai naudojami savos konstrukcijos kabantys pastoliai, kuriuos M.Velička pavadino šedevru⁴⁶. Be to, nugriovė nuo bokštų barokinius papuošimus, vazas, stulpelius ir mūrytas galerijėles. „Tegul tokios galanterijos nebūna“, – rašė jis M.Počobutui⁴⁷. M.Velička laikė save daugiau architektūros teoretiku, turėjo didžiulės įtakos Kauno ir Kražių mokyklose dėstomoms architektūros disciplinoms. Kaip pedagogą generaliniai

⁴⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. S. 579.

⁴¹ 1778 m. Kauno prorektorius L. Roškovskio laiškas M.Počobutui // VUB. F. 2DC. – 110. L. 11.

⁴² *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 87.

⁴³ 1778 m. Kauno prorektorius L. Roškovskio laiškas M.Počobutui // VUB. F. 2DC. – 110. L. 1.

⁴⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. S. 649.

⁴⁵ Kasperavičiūtė V. P. 39.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

inspektoriai taip pat vertino teigiamai. „Žmogus labai išmintingas, humaniškas, gyventojų mylimas ir gerbiamas, pats iš to paties pavieto, rūpestingai atlieka savo pareigas“⁴⁸.

Nuo 1783 m. iki 1794 m. Kauno mokyklos prorektoriumi buvo paskirtas eksjėzuitas Motiejus Šystovskis (gimęs 1728 m. lapkričio 19 d. Polocko vaivadijoje, miręs po 1794 m.). Generaliniai inspektoriai vertino jį labai gerai. Tai buvo rūpestingas vadovas, palaikantis mokykloje tvarką ir harmoniją, visų gerbiamas ir mylimas. Jis rūpinosi ir mokyklos biblioteka. 1788 m. Motiejus Šystovskis buvo apdovanotas už gerą darbą⁴⁹.

Be eksjėzuitų, Kauno paapygardinėje mokykloje dėstė pasaulietiniai dvasininkai ir mokytojai pasauliečiai, kurie palaipsniui keitė eksjėzuitus. Pirmosios klasės mokytoju nuo 1778 m. iki 1783 m. dirbo mokytojas pasaulietis Jurgis Dachnevičius. Vertinamas teigiamai, mokiniams darė reikšmingą poveikį, mokė labai rūpestingai ir suprantamai⁵⁰. Antrosios klasės mokytoju 1782 m. dirbo Tadas Ničejevskis, o nuo 1783 m. iki 1786 m. pirmosios klasės mokytoju. Jis buvo pasaulietinis dvasininkas. 1783 m. gavo filosofijos mokslų daktaro laipsnį. „T.Ničejevskis labai protingas, mokė pagal nurodymus, suprantamai aiškino geometriją“⁵¹. Trečios klasės mokytoju 1783 m. dirbo pasaulietinis dvasininkas Vincentas Kurklinskis. G.Piramovičius savo raporte rašė, kad „labai tinkantis mokytojauti, gerai moko, bet pernelyg ūmus supykęs, kiti mokytojai pripažįsta jį kaip teisingiausią mokytojaujant, bet vadina jį griežtu ir sunkiai sugyvenamu“⁵². 1784 – 1788 m. antrosios klasės mokytoju dirbo kunigas Juozapas Babeckis. 1785 – 1788 m. pamokslininku buvo kunigas Gregorijus Jodka. Generalinis inspektorius J.Erdmanas apie G.Jodką atsiliepė neigiamai. „Buvo piktas su jaunimu, netinkamai vedė pamokas, pats pasitraukė be leidimo iš mokyklos, todėl jo pareigas atliko prorektorius bei jam padėjo pensininkai kunigai J.Kolbergas bei A.Balcevičius“⁵³.

Nuo 1787 m. iki 1788 m. ir nuo 1790 m. iki 1793 m. pirmosios klasės mokytoju dirbo pasaulietis Viktoras Eisimontas (gimęs 1762 m. Gardino paviete). „Mokiniams rodė gerą pavyzdį, mokė ne tik mokslų, bet ir gerų papročių“⁵⁴.

1789 – 1793 m. antrosios klasė mokytoju buvo kunigas Adomas Gineika (gimęs 1753 m. Kauno paviete). Mokė retorikos ir teisės. „Šis mokytojas dalyvavo susitaikymo teismuose, kuriuose buvę gyventojai ir advokatai dažnai klausydavosi replikų ir dekretų su didžiausiu pasitenkinimu“⁵⁵. 1789 – 1790 m. pirmo-

⁴⁸ Ten pat. P. 40.

⁴⁹ *Protokoly posiedzei Komisji Edukacji Narodowej 1786 – 1794*. S. 124.

⁵⁰ Ten pat P. 87.

⁵¹ Ten pat P. 87.

⁵² Ten pat. P. 87.

⁵³ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 310.

⁵⁴ Ten pat. P. 312.

⁵⁵ Kasperavičiūtė V. P. 41.

sios klasės mokytoju dirbo kunigas Kazimieras Vanginas. Pamokslininku 1789 – 1793 m. buvo kunigas Dovydas Meištovičius, gimęs 1761 m. Kauno paviete⁵⁶.

1792 – 1794 m. Kauno paapygardinėje mokykloje antrosios klasės mokytoju dirbo Jonas Šostovickis, o pirmosios – Juozapas Valadzka (baigęs tik trejus studijų metus Vilniaus Vyriausiojoje mokykloje⁵⁷). Abu buvo pasauliečiai. Jonas Šostovickis, gimęs 1766 m. Lietuvoje, dėstė teisę. Vizitavimo raporte pažymėta, kad mokytojauti tinkamas, sveikata gera, įpročiai geri, be to, mokė vaikus krikščionybės pagrindų⁵⁸.

Kauno paapygardinėje mokykloje dėstė tik 4 pasauliečiai mokytojai: Jurgis Dachnevičius, Viktoras Eisimontas, Jonas Šostovickis ir Juozapas Valadzka. Likusieji priklausė dvasininkų luomui, iš kurių vienuolika buvo eksjėzuitai. Kauno mokykloje ilgiausiai išdirbo trys eksjėzuitai: Motiejus Šystovskis, Janas Matekeris ir Antanas Folertas. Ryškėja tendencijos, kad Kauno paapygardinėje mokykloje mokytojų keitimas vyko pamažu, iš pradžių vietoj eksjėzuitų įdarbinami pasaulietiniai dvasininkai, tarp kurių retkarčiais dirbo ir pasauliečiai mokytojai. Tik nuo 1789 m. iki 1794 m. jau pastoviai dirbo vienas mokytojas pasaulietis, o nuo 1793 m. – du mokytojai, nepriklausę dvasininkų luomui. Paskutiniaisiais metais dirbė du mokytojai buvo Vilniaus mokytojų seminarijos auklėtiniai.

Visi mokytojai, neišskiriant, ar jie buvo eksjėzuitai, ar pasauliečiai, vertinami teigiamai, nes, anot generalinių inspektorių, visi laikėsi Edukacinės komisijos nuostatų. Mokytojai buvo mokinių ir gyventojų gerbiami.

Biblioteka ir mokymo priemonės

Išliko labai nedaug žinių apie Kauno paapygardinės mokyklos biblioteką ir mokymo priemones. Iš generalinių inspektorių raportų žinoma, kad Kaune biblioteka buvo kaupiama bažnyčios zakristijoje, o ja rūpinosi prorektorius⁵⁹.

Generalinio inspektoriaus raporte 1788 m. sakoma, kad „šioje bibliotekoje yra visi elementoriai ir užrašai, kurie buvo atspausdinti. Knygų skaičius atitinka mokinių skaičių. Neturtingiems mokiniams knygos veltui nebuvo duotos, nes nebuvo asignacijų“⁶⁰. Kaune netrūko naujų vadovėlių, tačiau lotynų kalbos buvo mokomasi iš Alvaro gramatikos, nors nuo jėzuitų ordino panaikinimo praėjo jau penkiolika metų⁶¹. Vadinas, buvo naudojamos ir jėzuitų sukaupta biblioteka. Vis dėlto mokykloje buvo naudojamos ir naujos knygos: *Simon Syreniusz "Herbarz"*, *Hübner'o "Lexika"*, *"Nowe wiadomości ekonomiczne"*, *"Historia Królew-*

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Račkauskas J. P. 139.

⁵⁸ 1793 m. raportas Vyriausiajai mokyklai apie Kauno paapygardinę mokyklą // VUB. F. 2 DC – 102. L. 34.

⁵⁹ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 166, 312.

⁶⁰ Ten pat. P. 312.

⁶¹ Szybiak I. S. 199.

stwa Polskiego”, *Historia Rewolucji Rzymskiej Republici*”, *Rużna historia Rzymu*”⁶².

Nėra duomenų, ar jėzuitai naudojo kokias nors mokymo priemones. Jei buvo mokymo priemonių, tai jos pasiliko Kauno paapygardinėje mokykloje.

Sprendžiant iš mokymo priemonių, buvusių Kauno mokykloje, jos įsigytos jau Edukacinės komisijos laikais. Mokymo priemonės buvo naudojamos fizikai, įvairiems gamtos ar žemės ūkio mokslams geriau išaiškinti. Minimi šie mokymo reikmenys: elektros mašina su visa įranga, Koperniko sistemos medinis modelis – mašinėlė, geometrinis stalis prisukamomis kojomis su lėšiu ir sena geležinė apgedusi virvelė⁶³, matyt, skirta matavimui. 1795 m. inventoriuje minimos kitos mokymo priemonės: seni gaubliai: žemės ir dangaus – 2 vnt.; lėšis žalvaryje – 1 vnt.; magnetas žalvarine rankena – 1 vnt.; žalvarinis vandens gulsčiukas – 1 vnt.; anglinis garintuvas – 1 vnt.; stiklinis instrumentas svėrimui, klasifikavimui – 1 vnt.; medžio sakai, naudojami elektros baliono pripildymui – 2 vnt. Akmenų kolekcija, susidedanti iš: chrizolito, rubino, granato, safyro, hiacinto, ametisto, smaragdo, malachito, topazo, chrizopo, bezilio ir krištolinės rozetės⁶⁴. Neaišku, kada šios mokymo priemonės buvo įsigytos. Galbūt jėzuitams priklausė tik gaubliai. Edukacinė komisija rūpinosi ir mokymo priemonėmis. Viename iš generalinių inspektorių raporte 1789 m. rašoma, kad nėra geometrinio stalo ir virvelės, todėl matematikos mokytojas naudoja savo asmeninius daiktus ir prašo Vyriausiosios mokyklos skirti šiuos reikmenis bei matlankį⁶⁵. Nežinoma, ar Edukacinė komisija išpildė prašymus. Faktas, jog 1788 m. mokytojas V. Eisimontas pasidarė būtinų topografinių prietaisų, kad jo mokiniai galėtų atlikti privalomus lauko darbus, kurių reikalavo mokymo programa⁶⁶, leidžia spręsti, kad Kauno paapygardinėje mokykloje dirbo iniciatyvūs ir gabūs mokytojai.

Kauno paapygardinė mokykla XVIII a. pabaigoje – naujo tipo mokykla

1782 m. buvo patvirtintas Kauno mokyklos statusas – ji tapo paapygardine. Paapygardinėje mokykloje buvo mokomasi šešis metus trijose klasėse. Dirbo trys pagrindiniai mokytojai: gramatikos, matematikos ir retorikos. Vokiečių kalbos

⁶² 1781 m. gruodžio 15 d. Kauno kolegijos inventorių // Ūkinis Edukacinės komisijos archyvas. RSAA. F. 1603. Ap. 5. B. 1947. L. 10.

⁶³ Ten pat. L. 8.

⁶⁴ Eksjėzuitų vienuolyno instrumentų, bibliotekos, pastatų inventorių Kaune, 1795 // VUB. F. 4A 1728. L. 10.

⁶⁵ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 429.

⁶⁶ Račkauskas J. P. 140.

mokytojas klasės neturėjo, mokyklai vadovavo prorektorius, tikybos reikalus tvarkė pamokslininkas.

Edukacinė komisija rūpinosi ne tik naujų mokymo programų kūrimu ir įgyvendinimu, bet ir mokyklų finansavimu bei priežiūra. Ši komisija paskirdavo generalinius inspektorius, kurie nuo 1782 m. pradėjo vizituoti mokyklas. Kauno mokykla buvo vizituota dešimt kartų. 1782 m. generalinis inspektorius kunigas G.Piramovičius Kauno paapygardinės mokyklos padėtį įvertino kaip blogą. Kiti generaliniai inspektoriai kunigai P.Bienkovskis (1783 ir 1786 m.), K.Bohušas (1784 m.), V.Tautkevičius (1785 m.), D.Pilchovskis (1787 m.), J.Erdmanas (1788 ir 1790 m.), J.Jaksa (1789 m.) ir A.Obrampalskis (1791 m.) mokyklos padėtį įvertino gerai.

Kai pradėjo gerėti situacija mokykloje, išaugo jos populiarumas ne tik tarp Kauno miesto ir pavieta gyventojų, bet ir kitų vietovių. Karaliaučiaus miestiečiai atiduodavo vaikus į šią mokyklą tik tam, kad gerai išmoktų lenkų kalbą⁶⁷.

Kiek leido lėšos, tiek Edukacinė komisija finansavo mokyklas, rūpinosi bibliotekomis, teikė vadovėlius pagal prorektorijų užsakymus. Įvertinti Kauno paapygardinės mokyklos materialinę padėtį sunku. Sprendžiant iš generalinių inspektorijų raportų, Kauno mokyklos materialinė būklė nebuvo gera, tačiau tai neatspindėjo generalinių inspektorijų bendrame mokyklos įvertinime.

Į generalinių inspektorijų vertinimo objektą įėjo ir mokymo programos vykdymas. Kauno paapygardinėje mokykloje pamokos vykdavo pagal Edukacinės komisijos nuostatus, iš kurių minimos fizikos, matematikos, iškalbos, gramatikos bei vokiečių kalbos pamokos⁶⁸. Iš minėtų dalykų buvo laikomi egzaminai. Be to, vykdavo fizinio lavinimo bei karinio muštro užsiėmimai⁶⁹. Popamokinę veiklą sudarė iškalbos lavinimas (jėzuitų palikimas), pamokslų sakymas dorovinėmis temomis bažnyčioje bei žemės ūkio pagrindų mokymas. Visi generaliniai inspektoriai teigė, kad Kauno paapygardinė mokykla laikėsi Edukacinės komisijos nuostatų ir vykdė naująją mokymo programą. Dauguma generalinių inspektorijų buvo eksjėzuitai, todėl jų vertinimai galėjo būti ir neobjektyvūs. Faktas, kad 1788 m. Kaune buvo mokoma iš Alvaro gramatikos, generalinio inspektoriaus J.Erdmano raporte nutylimas, tačiau mokyklos veikla vertinama labai gerai: puikūs tarpusavyo santykiai, pagarba vienas kitam, kiekvieno mokytojo puikus pasirėngimas mokytojauti ir visiškas Edukacinės komisijos nuostatų laikymasis⁷⁰. Be to, paskutiniame dešimtmetyje XVIII a. konservatyviai mąstantys bajorai vis daugiau pradėjo reikalauti, kad būtų sugrąžintas jėzuitinis mokymas. Todėl tikėtina, kad generaliniai inspektoriai, tikrindami mokyklas, galėjo nuolaidžiauti.

Dauguma Kauno mokyklos mokytojų pirmaisiais reformos metais buvo eksjėzuitai. Norint įdiegti naujas mokymo programas reikėjo eksjėzuitus pakeisti pa-

⁶⁷ Poplatek J. S. 295.

⁶⁸ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 166, 265.

⁶⁹ Ten pat. P. 312.

⁷⁰ Poplatek J. S. 295.

sauliečiais. Kauno paapygardinėje mokykloje dėstė tik 4 pasauliečiai. Per dvidešimt metų dirbo virš dvidešimt mokytojų, iš kurių dauguma buvo dvasininkai. Generaliniai inspektoriai mokytojų pasiruošimą, bendravimą su mokiniais, sugebėjimus aiškiai išdėstyti dalykus vertino teigiamai. Tačiau tik du Kauno mokyklos mokytojai buvo apdovanoti už gerą darbą. Tai – mokyklos prorektorius Motiejus Šystovskis ir Janas Matekeris. Pažymėtina, jog abu apdovanotieji – eksjėzuitai.

Geriausiai Kauno paapygardinės mokyklos padėtį atspindi mokinių dinamika. Mokinių skaičiaus didėjimas rodė mokyklos populiarumą, sugebėjimą pritraukti ir sudominti miesto ir jo apylinkių gyventojus. Mokyklą lankė ne tik Kauno miesto gyventojų vaikai, bet ir iš Kauno pavieto atvykę, nes dalis jų gyveno bendrabutyje arba nuomojo butus pas miestiečius.

Apie mokinių skaičių Kaune 1773 – 1781 m. duomenų nėra. Generalinių inspektorių raportuose nuo 1782 m. galima rasti duomenų apie mokinius. Tais metais Kauno mokyklą lankė 79 mokiniai, 1783 m. jų sumažėjo iki 70. Kadangi 1784 – 1785 m. raportų nėra, nežinoma, kiek tais metais mokinių lankė mokyklą. Per trejus metus mokinių skaičius padidėjo trečdaliu ir nusistovėjo. 1786 – 1791 m. mokinių skaičiaus kaita nėra didelė: svyruota nuo 104 iki 128⁷¹.

Generalinių inspektorių raportuose pateikiami duomenys apie mokinių tarpusavio santykius, mokymąsi, pačius stropiausius bei mokinių sveikatą.

Nuo 1787 m. geriausius mokinius apdovanodavo medaliais už stropumą. Paprastai buvo apdovanojami du mokiniai: 1787 m. – II klasės mokinyas Steponas Gonseckis ir I klasės Juozapas Malachavičius⁷²; 1789 m. – II klasės Onufremas Svolkenis ir I klasės Antanas Valavičius⁷³; 1791 m. – II klasės mokiniai Vincentas Chrapickis ir Juozapas Kudrevičius⁷⁴.

Nors dauguma mokinių buvo bajorų luomo, nemažai galėjo būti miestiečių, kartais netgi valstiečių vaikų⁷⁵. Mokyklą lankė ir neturtingieji, nes 1788 m. raporte sakoma: „kadangi nebuvo asignacijų, neturtingiesiems mokiniams knygos veltui nebuvo duotos. Prorektorius, jei kuris neturtingasis stengėsi gerai mokytis, savo lėšomis nupirkdavo visas jam reikalingas knygas“⁷⁶. Neturtingi, tačiau gabūs mokiniai buvo remiami finansiškai. Tai rodo, kad turiniai skirtumai ypatingos reikšmės neturėjo. Juo labiau, kad generalinių inspektorių raportuose nėra net menkiausios užuominos apie mokinių tarpusavio nesutarimus.

Kauno mokykla paveldėjo vietą visuomenėje iš jėzuitų. Todėl po švietimo reformos buvo ypač sunku paveldėtą vietą išlaikyti, nes konservatyvioji bajorija

⁷¹ Kasperavičiūtė V. P. 37 – 38.

⁷² *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 166.

⁷³ Ten pat. P. 429.

⁷⁴ Ten pat. P. 543.

⁷⁵ Račkauskas J. P. 123.

⁷⁶ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782 – 1792*. S. 312.

bei eksjėzuitai buvo priešiškai nusiteikę reformos atžvilgiu. Be to, Kauno parapiinė mokykla, nesilaikiusi Edukacinės komisijos nuostatų, nuolat kliudė įgyvendinti mokymo programą paapygardinei mokyklai. „Parapinę mokyklą lankė apie 100 vaikų, tačiau ši mokykla turėjo būti uždaryta, kadangi veikė Edukacinės komisijos mokykla“⁷⁷. Parapiinės mokyklos mokytojas buvo persekiojamas, nes mokė lotyniškai. Mokinių skaičiaus palaipsniniu didėjimas rodė, kad paapygardinė mokykla sugebėjo įveikti konkurentus ir tapo populiari.

Dažniausiai kontaktus su miesto gyventojais ir svečiais mokykla palaikė per bažnyčią. Sekmadieniais mokiniai sakydavo pamokslus. Bažnyčioje mokiniai muzikuodavo ir giedodavo.

Keletas mokytojų neatsiribojo nuo viešojo miesto gyvenimo, bendradarbiauvo su miestiečiais.

Mokyklai buvo labai sunku ir svarbu išlaikyti autoritetą mieste ir paviete. Kauno paapygardinė mokykla privalėjo vykdyti ir Edukacinės komisijos nuostatus, ir nuolaidžiauti konservatyviai mąstančiai bajorijai. Tik palaipsniui įvedama naujovė galėjo pakeisti senąjį mąstymą ir tik per mokyklą Kauno pavieto gyventojus galėjo pasiekti švietėjiškos idėjos, keitusios požiūrį į mokslo reikšmę, tikslius mokslus, religiją, į žmogų bei gyvenimą.

Kauno kolegijoje buvo visos klasės pagal nustatytą jėzuitų mokymo programą. Pasikeitus požiūriui į tikslius mokslus, XVIII amžiaus viduryje Kauno kolegijoje pradėta dėstyti matematika. Apie kitus gamtos mokslus, dėstytus Kauno kolegijoje, duomenų nėra.

1702 – 1773 m. Kauno kolegijai vadovavo 20 prorektorijų ir 4 rektoriai. Tiksliai nustatyti, kiek per 1702 – 1773 m. laikotarpį dirbo mokytojų, dėl šaltinių trūkumo neįmanoma.

Apie Kauno kolegijos biblioteką tiksliai duomenų nėra. Jėzuitams vadovėlių pakako. Po jėzuitų ordino panaikinimo viena bibliotekos dalis buvo perduota Vilniaus universitetui, kita – Kauno mokyklai.

1773 m., panaikinus jėzuitų ordiną, buvo įkurta Edukacinė komisija, vykdydama švietimo reformą. 1782 m. patvirtintas Kauno mokyklos statusas – ji tapo paapygardine mokykla. Kauno paapygardinėje mokykloje buvo mokomasi pagal naująją tipinę programą, kurioje dėl konservatyviųjų bajorų priešiško paliktos kelios jėzuitų pamėgtos disciplinos ir senasis mokymo organizavimas. Kauno mokykloje nepastebėta, kad būtų nesilaikoma Edukacinės komisijos nuostatų.

Edukacinė komisija iš karto pakeisti jėzuitus mokytojais pasauliečiais nepajėgė. Pirmąjį dešimtmetį Kauno paapygardinėje mokykloje dirbo daugiau eksjėzuitų. Per dvidešimt metų laikotarpį Kauno mokykloje dėstė tik keturi mokytojai pasauliečiai. Likusieji priklausė dvasininkų luomui, iš kurių vienuolika buvo eksjėzuitai. Visi Kauno mokyklos mokytojai teigiamai vertinami, mokinių bei gyventojų gerbiami.

⁷⁷ Kauno parapijinės mokyklos aprašymas. 1782 m. // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3493. L. 8.

Kauno paapygardinės mokyklos biblioteka Edukacinės komisijos buvo papildyta naujais vadovėliais. Dalis bibliotekos perimta iš jėzuitų. Mokymo procese naudojamos naujos, su tiksliais ir gamtos mokslais susijusios mokymo priemonės.

Mokykloje mokėsi bajorų ir miestiečių vaikai, kurių ne tik luominė, bet ir materialinė padėtis skyrėsi. Palaipsninis mokinių skaičiaus didėjimas rodė kylantį mokyklos populiarumą ir stiprėjančią švietimo įtaką.

Kauno paapygardinė mokykla vietą miesto gyvenime paveldėjo iš jėzuitų. Buvo labai svarbu ir sunku išlaikyti autoritetą, kad būtų galima visuomenėje skleisti švietėjiškas idėjas. Miesto bei pavieto gyventojų kontaktų su mokykla vieta buvo ir bažnyčia. Keletas mokytojų dalyvavo viešajame Kauno gyvenime.

Kauno paapygardinėje mokykloje buvo panaudojamas eksjėzuitų mokytojų patyrimas ir jėzuitų kolegijos materialinė bazė. Realizuojant Edukacinės komisijos nuostatus, buvo siekiama modernizuoti mokymą, turtėjo mokymo pagrindas, pradėjo dėstyti Vilniaus mokytojų seminarijos auklėtiniai – pasauliečiai. Derindama naujiems reikalavimams pritaikomą jėzuitų paveldą ir naujoves, Kauno paapygardinė mokykla dalyvavo švietimo modernizacijos Lietuvoje procese.

Vitalija Kasperavičiūtė

THE SCHOOL OF JESUITS AND
THE EDUCATIONAL COMMISSION
IN KAUNAS: INTERACTION AND
CONTINUITY (18TH C.)

A b s t r a c t

The 18th century is marked by the dissemination of the new ideas of the Age of Enlightenment in Western Europe, the process which had influenced the life of the Polish-Lithuanian Republic. In the 17th – 18th c., Jesuit schools also tried to reform their teaching programs. Parish and secondary schools (colleges) began to spring up at the turn of the Reformation and Counter-Reformation; Vilnius University was established in 1579.

Pope Clemens XIV abolished the Order of Jesuits on the 21st of July, 1773. The newly founded Educational Commission was trying to change the system of education and teaching programs. New books for schools were published, and the Commission organized the training of a new generation of teachers.

The educational system of Jesuits and a very fast foundation of the Educational Commission raise the problem of continuity. The Commission not only took over the material things from the Jesuits but it also applied their teaching methods. It was impossible to replace all the teachers-Jesuits in one stroke, therefore some of them were still working in schools. A relevant example in this respect is the Jesuit school in Kaunas.

The Kaunas Jesuit College was founded in 1648. In 1702 the status of the college as a secondary school with a short course in philosophy was confirmed. The fire interrupted the work of the school in 1732. After the fire, the schoolchildren were taught

rhetoric and poetics; philosophy was introduced in 1735, and moral theology—in 1738 – 1739.

Twenty vice-rectors and four rectors directed the work of the College. More than 130 teachers worked in the school in 1702 – 1773; there was a great change in the teaching staff but the reasons for this change are unknown. It is impossible to evaluate the work of the teachers because of the lack of sources, but the fact is that a number of them, such as Jan Poszakowski, Franciszek Milwid, Franciszek Paprocki, and, especially, Tomasz Żebrowski were well-known not only in Kaunas but also all over Lithuania.

Not much is known about the library of the school either, even its location is not known. Judging by the programs, it had to contain a lot of books by antique authors, including works on rhetoric, the German language, and arithmetics. After the abolition of the Order of Jesuits, one part of the library was transferred to Vilnius University, whereas the other part remained in Kaunas.

The Educational Commission confirmed typical teaching programs for the district and lower district schools in 1774. Kaunas College was reorganized into a lower district school in 1782. There were three classes, and children had to study two years in each class. In addition to the previously taught subjects, some new and progressive subjects were introduced. The General Inspectors controlled Kaunas School and insured that the lessons were conducted according to the regulations of the Educational Commission.

For the first ten years, the majority of the teachers were ex-Jesuits, but they were gradually replaced. Some of them were very famous in Kaunas, for example, the architects Mikołaj Wieliczko and Jan Mattekier; the latter renovated the Town Hall of Kaunas. In 1774 – 1794 there worked about 23 teachers: 4 vice-rectors, 6 preachers, and 13 teachers; only four teachers were not priests. It looks like at that time the library and the school supplies were quite modern.

During the period of 1782 – 1791, the number of children grew from 70 till 128. They used to be given silver and gold medals for good learning results, and books were provided for poor but diligent children.

The lower district school in Kaunas had inherited its valuable place in the life of the town from the Jesuits. The school strengthened the relations with the town not only by teaching children but also by establishing ties with the church. In addition, some of the teachers participated in the public life of Kaunas.

